

ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՈՐԵԱՅ

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Կը Կրտասարականի ամեն ամսոյ տիրոջը:
Խաժանորդագինն եւ կամ յոյս վճարելի ծախելան 8 ֆր.
— 4 րբ.: — Վեցամսեայ՝ 5 ֆր. — 2 րբ. 50 կոպ.:
Մէկ թիւ առանձին կը վճարուի 1 ֆր. — 50 կոպ.:

Խոյնազարտ թեան կենդրոնաւայտը եւ Վիեննա, Մոյի-
թարեան Միաբանութեան Մարդ վաճառը:
Ճամբոյն ծախքն խոյնազարտ թեան վրայ ե:
Ժամոցմունքն առանձին աւարտութեամբ:

ԲԱՎՈՐԴԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ
ԱՄՍՈՐԱՐԱԳՐԱԿԱՆ — Տիգրիսի արեւելեան ծիւղին
աղբերակը:
ԱՆՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ — Հետազոտութիւնք. Նախնեաց
նամբօրէն վրայ:
ՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ — Վորոյն վրան եւ շուրջը:
ԱԶԳԱՐԱԿԱՆ — Կաւկասեան շայք:

ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ
ԱՐՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ — Տրապիզոնի 1889 տարւոյ երկրորդ
նամանակ փոխտրական Տեղեկագիրն:

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ
ԽԱՉ ՈՒ ԺՈՓԺՁ — Վերջին ժամանակներէ վեպ մը:

ՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ — ՏԵՆԱԿԱՆ — ՄԱՐԱՆԱԿԱՆ
ՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՆԱԿԱՆ

ՈՐԱՄԱՌՄԱՆԵՐ

ԱՄՍՈՐԱՐԱԳՐԱԿԱՆ

ՏԻԳՐԻՍԻ ԱՐԵՎԵԼԵԱՆ ԺՈՒՂԵՆ ԱՂԵՐԱԿԱՆՔԷ՝
ՓՐՈՓ. ԵՈՂԱՍ. ՎԻՆՉԵ

{Ճամբ 1883 Յունիս 6ին Վանէն մէկնե-
ցայ Տիգրիսի արեւելեան ծիւղին ափնաղբերաց
այց ելելու, որ Գւ-Խոտ-ւայ (Buhtan-, Bohtan-
Böchtan-čaj) կը կոչուին: Տիգրիսի այս աղբեր-
ականց վրայ առաջին անգամ տեղեկութիւն
տուաւ J. Cl. Rich Գուստիկ Տիգրիսը, որ ըստ
պատմելոյ տեղացի ծանօթ քրդի մը՝ Տիգրիսի
այս ծիւղին աղբերակները սխալմամբ Միքս
բերդէն անդին կը չամարէր: Յետոյ գետնի վեր

ճամբորդութիւն մ'ըրաւ մարաթասեան Հելմուտ
Ֆոն Մոլթէ, (Helmuth von Moltke) որ նոյն տարե-
Բրուսիոյ բանակին մէջ զորապետ էր եւ 1838ին
Գարսաստաղի քրդաց գէմ մըրաւ արշաւանաց
ժամանակ դէպ ի Սերթը (Seert) շրջագայութիւն
մ'ըրաւ: Սերթըն անդին առաջին անգամ անցաւ
Austin Henry Layard, երբ երկրորդ անգամ
Կինուէ ճամբորդութիւն ըրաւ 1849 եւ 1850
տարեներուն մէջ: Իւր տուած տեղեկութիւնքն
ընդհանրապէս ճիշդ են, բայց չեն լրացներ այն
թերքին որ այս վայրացս աշխարհագրական քար-
տեղան վրայ կը նշմարուի: Ուստի եւ ինծի շատ
բաղձալի էր նորէն այց ելել եւ խուզարկել այս
տեղերը, մանաւանդ երբ Dr. H. Kiepert ի Պեր-
լին մեծաւ աշխուժութեամբ կը յորդորէր զիս:

Ճամբորդութեան պատրաստութիւնը շու-
տով լինցան: Վանայ մերձակայ վարապետի մէջ
Հիմնուած երկրագործական դպրոցին ու վայրա-
հանու ունեցչին Մատաթեանցի միջնորդու-
թեամբ վարձեցի լաւ ձի մը եւ գրաստ մը, այս-
չափ կազմած ինծի կը բաւէր, որ «Թեթեա ճամ-
բորդելու» առաւելութեանց քաջ տեղեկ եմ.
որովհետեւ Հայաստանի գեղեցիկ ամառուան եւ
աշնան եղանակներուն մէջ ծանրագետն վրանէն
գիւրաւ կարելի է հրաժարել, Թեթեա բաղձալի է
այն ինչ ինչ պարագայից մէջ: Չիտական էր զե-
նուոր մը: որ իւր ծառայութիւն աւարտած էր եւ
տաճիկ զինուորացու գէթ քանի մը լաւ յատկու-
թիւններն ունէր: Ճամբորդութեան նպատակն
անկողի, լեւնախիտ եւ սահմանմէքն նրկամաս
մ'ըլլալով, ուր. յաճախ աւազակաց խմբեր կը
թափառին, Վանայ կուսակալը՝ Հասան փաշա ըստ
յանձնարարութեան էտ Տէմ փաշայի (որ այն ա-
տեն ներքին գործոց պաշտօնեայ էր ի վ. Գոլիս) ու
ընկից տուաւ ինձ ապահովութեան ճամբը
չորս հենեալ պիւլօք եւ երկու ոստիկան:

Այս վերնաղբով Փրոփ. Ե. Վինչի զատ գեր-
մաներն յոգնան ամբողջապէս կը թարգմանեն:
Գերմաներէն վերնագիրն է՝ Das Quellgebiet des öst-
lichen Tigrisarmes, Begleitworte zur Originalaufnahme
von Prof. Jos. Winisch, Dr. A. Petermanns Mittheilungen
aus Justus Perthes' Geographischer Anstalt, Herausgege-
ben von Prof. Dr. A. Supan. 35. Band 1889. V. Gotha. Jus-
tus Perthes. S. 115 — 119.

Այսպէս ինն ձիւ բաղկացեալ կարաւանս Վանայ ուրուսաց հիւպատֆին կամանարականի տնէն ելաւ, ուր երկու անգամ ալ երբ Վան գացի մեծ ընդունելութիւն գտայ, եւ անցաւ Վանայ պարտիզատանէն որ Ալեքսանդր կոչուի թօփրագգալիի ցից զտնիվայրին տակը, եւ սկսաւ գէպ ի արեւելք շարժիլ: Մինչեւ Տարման բոլոր գիւղերը հայաբնակ են: Երբ անջեւ կը բարձրանային Վարագայ լեւան սեպ գագաթունը, որուն ձիւնապատ կողմանքն ճառագայթմարձակ կը շողային, եւ որ մեր առջեւն հիւսիսէն հարաւ կը գնուէր: Իւր հարաւային մասն աւելի բարձր է. իսկ գէպ ի հիւսիս լեռնաշղթան կը հարձանայ, լեռը Վանայ շղթայից ուրիշ լեւանց պէս կաւէ է, բայց կ'երեւայ թէ իւր ստորոտին կողմերը հլարաղիի բարանց ծածկոյթ մը կը պատէ: Չորովանէն (Szorowanz) վեր կը տեսնուին կարմիր, գեղին, կանաչ եւ սեւ հրաբխային բեկորք, իսկ Տարմանէն վեր ալ կողմը դարձեալ կաւ է: Ժայռը ծածկող բուսահողջ խաւը շատ արգասանդ է եւ պողպէրք՝ լեռնէն հոսող ջրաց ոռոգելովը: Ուստի եւ ինամով մշակուած ցորենի եւ գարւոյ շատ արտադրք կան հոն եւ ճարակաշատ մարգեր, եւ բազմաթիւ արջառ, մանաւանդ շատ գոմէշ կը տեսնուի արտաներու վրայ: Համբան շատ տեսանք ծաղկոյթի մասնետունիկ (digitalis) տեսակ մը:

Ժամը 12էն մինչեւ 2 բնականացանք Բելէն Կէօլուի ալ եղբայրք՝ մարգագետնոյ մը վրայ, ուր մեր ձիւնայ արածեցան: Գետակին յատակը կը տեսնուին սեւագորշ հատաքար եւ փայլար (Glimmerschiefer): Ոսէն կամ Ոսկեբակէն (Wos, Wosepak) վեր կըմէ մը կ'ելլէ Բելէն-Կէօլու կողուածը, եւ լեւանց մէջ, ինչպէս ինձի կ'երեւայ՝ Բելէն Կէօլի ձորակը (Mulde) կը կազմէ: Ուր քով ձորը թողնէր եւ սկսանք լեռն ի վեր ելլել, եւ ժամ մ'ետքը հասանք արտեւան մը, ուր հրաբխի քարն ու կաւը զիրար կը շօշափեն Վարագի թիկանց կողմը: Հուտ մը իրմանցի ցածագետնէն հասանք, որուն արեւելեան ստորոտն է ձիւնաթագ Բուրտիպէկ լեռը: Գէպ ի հիւսիս 5 հազարամեղր հեռու որովանմամբ մեծ ջրակոյտ մը նշմարեցի որ Էրման-Կէօլն է:

Երմանց օժեւանեցանք գիշերը: Երմանց 20ի չափ ցերեղացն խրիկ ունի, կէսն հայ եւ կէսը քուրդ բնակչոք: Գետինը Վարագայ արեւմտեան կողմն չափ բերրի չէ. ուստի եւ խաշնաբուծութեամբ կը զբաղին բնակաց մեծ մասը: Ցեղոյս շտրք նաեւ պարսկական քարաղի փոխարուծութեան կը զբաղին, ինչպէս նաեւ ավարի, որ

սակաւածառ երկրիս գլխաւոր վառելիքն է, եւ կը բաղկանայ լորրցուած կովու աղբէ եւ ոչխարի կտորեւ, զոր մեր միլիարդաներուն (Lehmziegel) ձեւովք կը շինեն եւ ձմեռուան կը պահեն:

Երկրորդ օրը մեր ճամբան յառաջ տարինք գէպ ի արեւելք, ի սկզբն Երմանցի գետակին եղբայրք ի վեր, բայց քիչ մ'ետքը հարձ կաւելեանք մ'անցնելով՝ Սէյշն-տու ձորը մտանք, որուն ջրերն Արձակ ջնակը կը վազեն: Ուր ժամն Արձակ գիւղն անցանք, ուր 15 մահմետական եւ 20 հայ ընտանեք կը բնակին: Եկեղեցի կայ հոս, բայց ոչ մշկիթ (Medschet): Ժամ մ'ետքը Սէյշն-տուի ուրիշ մէկ գետակակցին խորանոյն իջանք, որմէ Սարանց (Szaranz) գեղն ելանք, ուր 15 հայաբնակ տներ կան: Կայ եկեղեցի եւ քահանայ, բայց դպրոց՝ ոչ: Սարանցի արեւելեան եւ հարաւարեւելեան գագաթունքը ներփոք-տու եւ Սէյշն-Կուլի կը կոչուին, իսկ գէպ ի հիւսիս հարթացող լեռնաշղթան Գեօլի-տու եւ Պէյշն-Կուլ կ'անուանին:

Կէսօրէն վերջի օրոյն անհարթութեան պատճառաւ հազիւ խամսա կրցանք հասնիլ, ուր տաճիկ ընտանիքի մը քով իրեւանեցայ: Խասնայի առուն գէպ ի հիւսիս կը հոսէ:

Երրորդ օրն առտու ճին գէպ ի արեւելք ճամբայ լեռնք եւ ժամ մը ի սկզբնք մեծ ջրամիժերքի մը, զոր ուղեկիցքս Կէօլ (Ջնակ) կ'անուանէին. բայց չեմ կարծեր որ բոլոր ամառն հոս ջուր գտնուի: Խամսայէն գէպ ի արեւելք գետինը զգալաբար կը ցածնայ: Հիւսիսակողման կաւալերինքն Արման-տու եւ Պէօլ-տու կը կոչուին:

Ժամը 8 1/4 հասանք Սայախանէ (Sazachane) որ լաւ ոռոգեալ եւ մշակեալ արտերու մէջտեղ շինուած է: Ասկէ գացի տեսնելու այն անձանօթ սեպագրերը, զոր ինձի անցեալ տարի Վանայ մէջ պատմած էր Սայախանէի գիշերը: Ժամ մ'իջնալով՝ փական գեղն հասանք, որ Գուքէր-գետակին ձախ եղբայր շինուած է եւ 15 տուն քուրդ ընտանեք ունի: այս գետակը հարաւէն հիւսիս կը վազէ՝ գէպ ի խովուր եւ ի խոյ, ուստի գէպ ի Երման եւ Կասպեան ծով: Իւր լայնքն է 10 մեդր եւ ջուրը 0.5 մեդր բարձր էր: Գետակին ալ եղբայրէն սեպ փուլն ի վեր ելանք, եւ քիչ մ'ետքը Աշրուտ-Գարգ (Aschrut-Darga) կոչուած ժայռալսմին հրաւային դարին վրայ 4 մեդր բարձրութեամբ խորշ մը փորուած կար, որուն վերի մասին վրայ սեպագրութիւնք կը գտնուին:

¹ Հմտ. Die Keilinschrift von Aschrut-Darga. Entdeckt und beschrieben von Prof. J. Wüsch, publiciert

Արձանագրութիւնն ընդօրինակեցի եւ մերձակայ աւերակներն ալ խուզարկեցի ամբողջ կետերէն ետքը: Ինչի՞նչ օգնեցին զինուորներն եւ անոնց գլուխը՝ Մէհմէտ աղա, վասն զի առանց անոնց օգնութեանը՝ քորեքը պիտի չզիջանէին երկար ձողեր բերելու, զորոնք չուանով կապելով՝ լատան (խփփ) մը շինեցի, որով կրցայ սեպագրութեան հասնիլ:

Մութ էր երբ Սալխանէ դարձանք գիշերն անցընելու: Այս եւ մերձակայ եօթն գիւղերուն գետինը քանի՞ մը տարի վանայ առաջնորդ Խորիմեանը 225 ոսկւոյ (1 ոսկի = 23 ֆր.) գնեց եւ գաղթեցուց հոն չայեր, որոնք իրենց զուտ շահին կէսն իրեն պիտի տան: Ղանէն մինչեւ փափան արեւմտեան-արեւելք ձգուող կաւալներն մը հիւսիսային զառիվայրը կտրեցինք, որ ջրաբաժ լեռ է (faissier, Wasserscheide) Արձակ-լճակին հիւսիսէն, գաբերսուի արեւելքէն եւ խօշապի հարաւէն: Իւր ձիւնապատ գագաթունքը մեր ճամբորդութեան ստեն եւ զատ ճարտակողմ մնացին: Այս լեռնաշղթան ընդհանուր անուն մը չունի: Բայց իւր արեւմտեան ծայրն՝ որ վանայ դիմացը կը հասնի՝ Վարփայ լեռ կը կոչուի, այնտեղի վարագ վանքէն առեալ:

Գաբերսուի քով լեռը շատ կը հարթանայ, Գաբերսու կը բռնէ տաճկապարսկական սահմանները շօշափող լեռնահանգուցէն, հոն ուր Գալփփ-բալ — Գալփփ-բալ կը բաժնուին իրարմէն — առաջինն արեւմտեան, վերջինը հիւսիսարեւելեան ուղղութեամբ — Այս երկուքին ծայրերը կը կցէ ցած լեռ մը, այնպէս որ եռանկիւնի լեռանցամէջք մը կը կազմուի, ուր Գաբերսուի ջուրը մօրացած է, մինչեւ որ — կամ իւր զօրութեամբ եւ կամ երկրային ցնցմանց օգնութեամբ — զինքը պատող միջնորմը պատռելով՝ դէպ ի հիւսիս անցք մը բացած է: Պատահաւորքը խոր է, 10 մեզր լայն կիրճ մը՝ ուղղաձիգ պատերով երկու կողմէն:

Գաբերսուի այս ձորը շատ ամպի է: Թատակը խարակաշատ է, եւ մէջէն տեղ տեղ կը բարձրանան տակեր, որոնք արեւու տապէն շուտով կը խանձին: Դաւեհ հովիւք այս պատճառաւ թիչ անգամ հոն կուգան: Բայց ի՞նչ երբոր ուղեկիներս կը պաշտպանէին թէ երբեմն մեծ քաղաք մ'երկած է հոս. սակայն ստոր դէմ է այն՝ որ մշակեալ հող ամենեւին չի գտնուիր հոն, եւ

ձորայտառիկ ժայռի բեկորներով լի է: Յայտնի է ընդհանգաւան՝ որ հոն ոչ շատ կանուխ ժամանակներ՝ բնական սաստիկ զօրութիւնք գործած են:

Գալէտիս — տաղ եւ Գարահիսար — տաղի բարձանց վրայ եւ Սալխանէի հիւսիսակողմն ձգուող լեռնագագաթանց վրայ դեռ եւս ձիւն կար, որոնց յարաբերական բարձրութիւնը Սալխանէէն իբր 300 մեզր էր:

Եռուի 9ին, ժամը 7էն յառաջ Սալխանէէն ելանք հարաւարեւմտեան ուղղութեամբ դէպ ի Մահմադ-թէ: Խօշապի քով Սալխանէի մօտ կտրեցինք անցանք Գաբերսուի եւ խօշապի ջրաբաժ լեռը: Հարաւարեւելեան կողմն հսկայատեսիլ տեսարան մը բացուած էր մեր առջեւ ձիւնապատ լեռնաշղթայիւք լի բարձրաշխարհի մը վրայ:

Գալէտիս — տաղի դէպ ի խօշապի տակաւ հարթացող լեռնագագաթանց վրայ շարունակելով ճամբան՝ հասանք 10 ժամ ետքը Սալփէ, ուր 20 հայ ընտանիք կը բնակին. եկեղեցի եւ գերեզմանոց մ'ալ կայ բարձանց վրայ: Շրջակայքը լառագետայ կ'է մշակեալ էին: Կետերէն ետքը հասանք Գալէ հարթագետայ մը վրայ եւ թիչ մը ետքը խօշապ, որ ցից փոխնքներէ պաշարեալ շանթի արագութեամբ կը սլանայ եւ անձանեալ է: Ուստի ալ եզերքէն դէպ ի արեւմուտք շեղեցանք մինչեւ Մահմադ-թէ կամ Դեմիշ-Գուլ, որ ալ փանց մէկ ժայռին վրայ կառուցեալ աւերակներէ եւ ձախ փանց վրայ շինուած գեղի մը կը բաղկանայ: Երկու մասունքն իրարու կը կցէ 20 մեզր երկայն եւ 4 մեզր լայն երեքեկամարեան կոփածոյ կամուրջ մը: Մահմադ-թէ բերդն որ գետափանց վրայ դէպ ի ջուրը խոնարհեալ ժայռի մը վրայ հիմնուած է, հզօր ձորապահակ մըն է միանգամայն, որ անշուշտ շատ կանուխ ժամանակներն ալ բարձր չայոց շինուած եւ բարելոն տանող ճանապարհաց վրայ կ'իջնէր. այս բերդը շատ հին ատեն շինուած ըլլալու է, զոր Մահմուդ 15^թ դարուն լոկ նորոգեց: Արտեւան մը կը կայէ ժայռի ցցուած մասն յետաւկողման հետ, ուստի ոչ կողեացեալ է եւ ոչ ալ — ինչպէս Labyad սիալմամը կ'ըսէ, — փրփրալից գետէն շրջակայութեամբ:

Գեղն իբր 15 տուն ունի. հոս կը նստի տաճիկ Դադիք մը: Ըսին թէ դէպ ի հօգոց-վանք 5—7 ժամու ճամբայ կայ, անցնելով Գեղի, Փուր, Հասան պէշ-քէշ, Գասրիկ եւ կամ Էլիքէկ, խաչ, փակա, Գետիկ, Սախուս եւ Գասրիկ:

Ժամը 4ին ճամբայ եւանք դէպ ի հարաւայ

und erklärt von Dr. David H. Müller, Prof. an der Universität Wien. Mit einer Tafel, einer Kartenskizze und einem Plane. Wien. 1886. Schriften der k. u. k. Akademie der Wissenschaften.

Հակ Բաֆաուրն (König Sahag) Համար գրած է այս պատերիս պատմութիւնը: Հայկական զրոյցը կը պատմէ՝ թէ Յովհաննէս առաքեալն Նոճիէ քանդակած է զայն եւ Բարթուղիմէոս առաքեալն սուած, որ Ս. Աստուածածինն մահուան առանձն երուսաղէմ Հէր: Բարթուղիմէոս՝ Հայոց առաքեալը Հայաստան բերած է զայն եւ Վասպուրականի մէջ հեկեղեցի մը շինած եւ քովը զՀոգոց-Վանքը:

(Հարաւորեմ)

ՐԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԹԻՒՆԵՐ ՆԱԽԵՆ ԱՅ ԲԱՄԿՈՐԵՆԵՐ ԱՐԱՅ

ՈԱՄԿՈՐԵՆ ՄԱՍՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

16.

Ե. ՄԱՐԱՏ ՍՊԱՐԱՊԵՏ

Տարեգիրք եւ Օրինաց մատենա:

Բ. ՕՐԻՆԱՏ ՄԱՍՆԱՆ

1. Անդիր Անտիրոյ:

(Հարաւորեմ-Իս)

Հաւաք բերած այս շրջո օրինակը առեալ էին այն Ժ. Գրուհներէն՝ զոր Թարգմանիւն կը յիշատակէ ի Յատալարանին: Բայց Գրուհներն ունին երկրորդ մաս մ'այլ՝ զոր ինք ի Բարաւարանին չի նշանակեր, եւ որ ի ԻՎ Գրուհն բաժանեալ՝ կը խօսի Բարաւարանաց եւ Գրուհանականաց վերաբերեալ նիւթոյ վրայ: — Սակայն նախորդաց մասին վերջն՝ իրեն անցք առ երկրորդն՝ այս երկուորն կը զեն: «Կատարեցաւ լիճ ճարտարոյն Անտիրոյն եւ իրաւներն. եւ արգ. զրեմի վարադարացեայն, եւ յիկղեն առնեմք զայս եւս որ վասն ինտանու» թեան:

Առաքիլ քանի մը օրինակ այն երկրորդ մասնէ:

Եւ ին թէ Հայրն ու մայրն կամ ազն կարգել լինին զիրենց խոյս աղէկին եւ սովել պոյրք բերել: Կամ Հայրենիք, եւ քանի աղայ չլինի բերել: Կամ չունի որ արեւմտիկ այն, ոչ լատ եւ ոչ քիչ. ապա երբ աղայ բերէ՝ նա կարէ այնել՝ թէ այրիկն թողու. զի աղայովն առնին պարանն եւ ցած թէ այրիկն կցել լինի, նա ինք է իր իրացն Գրուհան. եւ աղք բնաւ եկել եւ ի յերացն ի Գրուհան լինեն: Եւ թէ այրիկն ուղեմն որ արեւմտիկ այնել, եւ կնայն կնին եւ աղայն, նա ունի անտիրոյն Համանց որ կարէ այնել, ապա ի վերայ իր բաժինն. որ է իր բաժինն ի յամն իրացն եւ ի Հայրենեցն յերեք բաժինն մէկն. զայն մէկ բաժինն կարէ ապ յուժ իր պիտի, եւ այնել զինք իր պիտի. եւ երկու բաժինն այլ մէկն կնական է, ու մէկն աղայոցն:

Բայց թէ լինի որ այրիկն ու կնիկն Հայրին ընդ իրար, եւ այնեն արեւմտիկ ընդ երկուքն, կամ թէ յայնեն զիր, ապա յուժ Հայրին ու Հաւանի երկուքն վկայիլ, նա թէ ասն, թէ Ժախն, թէ զինք իսկի ազնի՝ կարեն այնել զիրենց ամեն աղք. եւ չի զարեւոտանն. եւ Հաստատու մնայ ի յորդեցն եւ յազգականացն անփական անխելի կապանք. զի անխելի է

ալած իրենց՝ որ այնել կարեն ծնոցն զիրենց իրեն զինք իրենց պիտի յամենն, յուժ կամայ, եւ թէ տղայ իր կարգն, նա զինք իրենց կամք իր տան՝ նա այն է իր ծնացան, եւ ի յետ է զատան այնուհետեւ ի յիր եղբայրն եւ ի քրորայրն:

Չ. Եթէ այրն եւ երէկ կնին որ աւ լինի, եւ աւանդն իրենց, եւ կամանան արեւմտիկ այնել, եւ տառաղելի լինան եւ անտիրոյն, եւ կամանան տալ կամ Ժախն ի Հայրենիցն, նա այլ վարէ առնուլ, ի Հայրենեցն՝ քան յերեք բաժինն զնկ ըստինն, կարէ այնել զինք իր պիտի. Դոյնուքն եւ զԿաւայն յերեք բաժինն զնկն: Եւ թէ աղայն անհասակ եւ անկարգ լինի ի տունն, ապա թէ կարգած լինան ու առել լինան զիրենց բաժինն, նա ծնոցն զիրենց զամեն իրենց կարեն ի յիրենց վերայ բաժինն եւ այնել զինք իրենց պիտի: Ապա թէ վասն աղքատութեան կարեաց կամանայ Հայրն կամ մայրն Ժախն ի Հայրենիցն կամ վերայնիցն, նա երկուքն որ արեւմտն ու ասն զիր կարեն առել ամենին, եւ ազէ Համանք Ժախից զիր Հայրենիցն, կամ գրուհն: Եւ ի հուն երէ, նա թէ քան իր որդիքն յառաջ աղանոց կամ Դոյնուքն ի, եւ ասն ի զարգանս, թէ «Հայր, կու աղանք զքեզ որ չծախս զքեզ Հայրենիցն, եւ մնալ կու առնուք ի մեր վերայ» որ մնալ ծառայեն զքեզ, եւ ասնք զքո պէտքն, նա պատհէ է որ Հայրն լսէ, եւ որդիքն Հայրն ծառայեն զինք՝ որ Բնախ լինի Հայրն. ապա թէ ոչ՝ նա այն ի յիր Հայրենքն է, ու կարէ Հայրն Ժախն զիր բաժինն, որ է յերեք բաժինն մէկն, եւ ի հուն երէն. զի իր բաժինն ի յիր կամեն է:

1 Defendo.

Եւ ինքն որ աղանք կամ այլ ինք ի յիր ձեռք ունայ, եւ ապա ի կնայն ի յինք ի վարէ, եւ զայ մէկ այլ առնու զինք ուժով եւ կահարայութեամբ, առանց զարգանս, նա զայ զնկանն ու զառաւանի ի զարգանս եւ յերեւան անքն, եւ ուժ այնուքն ի ժամն ի զարգանս կնայն, եւ չչինախտէ եւ ուրանայ որդէն արժանի է, առնալով. «Չէ, թէ Աստուած կամի», նա մշտնեւնոր կորայ զայն իրեն. եւ վասն այն ուժայն տալ առաջանք ի զարգանս ի Չ. սուր, որ է նոր գրամ խիլ: Եւ այն է աղայն ի յորդեցն եւ իրաւունքն այնուքն՝ որ լսեն ի զարգանք, որ յիրենց վերայ կնեն զարգանսն եւ հիշանայ իտեղ ասնն, եւ իրենք լսեն, ու չլինին ի յորդեցն եւ զհիշանալութիւն այնեն, եւ ասն՝ «Չէ, թէ Աստուած կամի», եւ զայն, զնք պատհէ է, Ապա թէ զինախտէ եւ արեւմտէ ու ասն՝ «Չէ, թէ Աստուած կամի», որ ուժ եւ՛ մայրն եւ ոչ կահարայութիւն, նա թէ զայ յառաջ մէկայնն եւ ասն, «Հայր, թէ Աստուած կամի, այրել եւ ու առանց զարգանս զնկն, եւ ինքն, ու առնել եւ ցած իրեն յիմ ձեռաց, ու խելն եւ զայն իրեն ի յիւմ, որ ինչիլ յայն օրն կայել եւ՛, որ ուժով գու. յիւմ խելցի չիմայ, նա երբ լսէ ուժ այնուքն զարգայ իտեղն, ու զայն որ կնցումն կամանայ այնել ուժայն, խոստանայ որ իր անձամբ կնցումն այնել ընդդէմ իր. եւ այն որ ուժն իր լինի այնու՛ ընդէ յառաջ արեւու վկայ, որ մարտեան այն ուժայն վկայութիւնն տան, ու ասնն որ այն իրեն Հայրենիք ի յայն մարդոյն ձեռն լինի կնկն, ու նա խել է, ու երդմեցն զայն վկայքն զարգանս ի յայն ու յառաւանքն որ այն իւրեցն ընդդէմ լինի իւր. նա ի ժամն զայն իւրեցն պատհէ է որ զարգանն ի զնկան, թէ ապաւնք է թէ զինք ու է. ու այն որ զուժն լինի այրել՝ նա վճար ի զարգանս ի Չ. սուր, որ է նոր գրամ խիլ: Եւ հետ այնոր ապա թէ զնկն իրաւունքն ունայ՝ նա կարէ զարգանսն ի զարգանս, եւ առնու զիր իրաւունքն զարգանսն: Եւ թէ իր իւրն ասն,